

De geschiedenis van De Boel in Nijmegen-Ressen archeologisch ontrafeld

Door Arjan den Braven en Peter van den Broeke.

In april 2000 werd boerderij De Kleine Boel te Nijmegen-Ressen – ondanks de status van gemeentelijk monument – geveld door de slopershamer. In mei 2004 onderging de nabijgelegen boerderij De Groote Boel hetzelfde lot. Het is achteraf wrang te moeten constateren dat deze boerderijen niet hadden hoeven te verdwijnen. Anderzijds vormde juist de sloop ook een enorme stimulans voor nieuw onderzoek naar de oorsprong van deze boerderijen die

ooit samen het adellijke goed Den Boel hebben gevormd. Het landgoed had een enorme omvang.

Kaart met de kadastrale situatie in 1832, met daarop de percelen aangegeven die horen bij Den Boel (later aangeduid met De Kleine Boel) en De Groote Boel. De gezamenlijke oppervlakte geeft een goede indruk van de oorspronkelijke omvang van het landgoed Den Boel.

Tekening: gemeente Nijmegen / Arjan den Braven (BAMN).

Omdat het terrein tijdens de Tweede Wereldoorlog een belangrijke rol heeft gespeeld in de operatie Market Garden is na de sloop van de boerderijen een uitgebreide munitieaanleg op het terrein verricht. Daarbij zijn grote terreindelen machinaal van de bovengrond ontdaan, onder archeologische begeleiding van Bureau Archeologie en Monumenten van de gemeente Nijmegen (BAMN).

De vondsten die bij de begeleiding van dit werk werden gedaan, maakten duidelijk dat de historie van het landgoed wel eens verder terug kon gaan dan de 18^e eeuw, waarmee tot dan toe gerekend werd. Dit vormde de aanleiding voor de archeologische opgraving die hier met onderbrekingen tussen 2004 en 2006 is uitgevoerd.

In deze bijdrage worden de belangrijkste bevindingen van het archeologische onderzoek en het aanvullende historische onderzoek gepresenteerd. Het artikel vormt een samenvatting van het onderzoeksrapport.² Daar wordt dan ook naar verwezen voor een vollediger overzicht en voor de bronvermeldingen.

Historische gegevens over Den Boel

Voor de periode vanaf 1788 zijn veel historische gegevens beschikbaar, waarover uitvoerig is geschreven in de afleveringen 6/1 (1996), 10/1 en 10/2 (2000) van dit periodiek. Hieruit kan worden opgemaakt dat Den Boel een ontwikkeling heeft doorgemaakt van een hofstede met wellicht een classicistische tuin – en bewoners van aanzien – naar een boerenbedrijf van een meer bescheiden karakter.

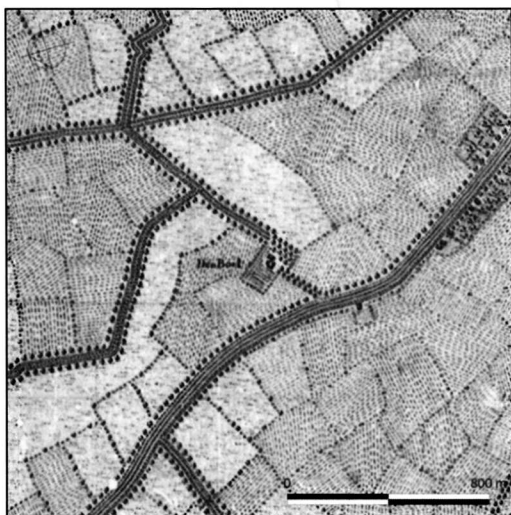
Er zijn slechts enkele historische bronnen uit de 17^e eeuw die in verband kunnen worden gebracht met Den Boel. Het is vreemd dat het landgoed niet als zodanig wordt genoemd in de verpondingsregisters van Ressen uit 1649, ook al weten we door het archeologische onderzoek inmiddels dat het toen al wel bestond. Het landgoed dat nog het best voldoet aan de latere omschrijvingen wordt in de verpondingsregisters omschreven als een *“seeckeren bouwhoff, t’saemen groot sijnde 57 mergen”*, die door Henrick Dirckse voor meer dan 570 gulden – een aanzienlijk bedrag in die tijd – is gepacht van Joncker (Johan van) Balveren, heer van Lakenburg. Waarschijnlijk rekende men in de regio Nijmegen destijds met Gelderse morgen van 600 vierkante roede ofwel 8664 vierkante meter; het landgoed omvatte daarmee ruim 49 hectare! In 1729 vernemen we meer over het landgoed. In de *‘s Gravenhaegse courant* van 23 mei dat jaar staat vermeld dat de hoog welgeboren heren D.J. Baron van Rhemen tot den Boel en Steven Baron van Deelen tot Lent het voornemen hebben over te gaan tot de verkoop van *“een zeer schoon en Adelyk Goed, DEN BOEL genaamd, geleege in den Ampte van Over-Betuwe, Kerspel Ressen”*. In een verkoopadvertentie van 24 juni 1729 wordt uitgebreider ingegaan op het landgoed *“bestaende in een zeer schoon Huys, Hof, Boomgaard, Stallingen, Plantagien, Bouw- en Weylanden; waer onder nog gehoord een Erfpact van 20 gl. jaerlyks, in ‘t geheel groot 56 en een halve Margen”*.

In de topografische beschrijving van Gelderland van kort voor 1735 door Andries Schoemaker vernemen we wederom van Den Boel. Het originele manuscript van Schoemaker is in september 1944 helaas verloren gegaan bij

² J.A. den Braven / P.W. van den Broeke 2012: *Een hofstede op De Boel in Nijmegen-Noord; Archeologisch onderzoek naar de middeleeuwse en latere bewoning*, Nijmegen (Archeologische Berichten Nijmegen – Rapport 29); in gedrukte vorm verkrijgbaar via www.spa-uitgevers.nl.

een brand in het Rijksarchief te Arnhem. Van de passage over Den Boel is echter door R.D. Storm Buysing in 1943 een transcriptie gemaakt. Het huis wordt omschreven als *“een nieuw gebouw in Gelderland in de Betuwe tussen de stad Arnhem en Nimwegen omtrent tegenover Oosterhout; 't selve komt met zijn laanen aan de vaart, welke tussen Arnhem en Nimwegen ligt; 't behoort tegenwoordig aan eenen heer Smits”*. Met de genoemde vaart wordt de Grift bedoeld, die tot 1742 een belangrijke verbinding vormde tussen Nijmegen en Arnhem. Den Boel was niet het enige voorname landgoed dat aan de Grift was gelegen. Van de weg langs het kanaal wordt in de 19^e eeuw nog vermeld dat deze *“op vele plaatsen met nette woonhuizen of sierlijke buitenverblijven bekransd is.”* Vanaf het tweede kwart van de 18^e eeuw zijn er veel historische stukken bekend waarin personen worden genoemd die in verband worden gebracht met Den Boel. Het is niet altijd duidelijk of de genoemde persoon eigenaar is van Den Boel, of dat het gaat om (een kind van) een pachter of knecht. Wel is duidelijk dat het landgoed niet alleen gebruikt wordt als luxe buitenverblijf, maar dat het ook een belangrijke agrarische component heeft. Uit het eind van de 18^e eeuw is kaartmateriaal bewaard gebleven waarop het landgoed staat afgebeeld. Op de kaart van Van Hooff van rond 1775 staan bij Den Boel twee gebouwen, een vierkante

tuin en een boomgaard afgebeeld. Ook de Ressense Wal en een met bomen beplante oprit die uitkomt op de Grift zijn duidelijk herkenbaar. De kaart van Van Hooff is in 1783 in iets gewijzigde vorm overgenomen in de Hottinger-atlas. De tuin van Den Boel zou volgens die kaart een classicistische opzet hebben gehad.

Detail van de kaart van Van Hooff van rond 1775. Het noorden ligt hier naar links.

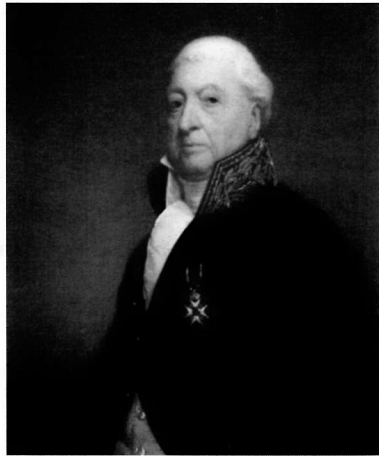
Foto: W. Overmars.

In vergelijking met de verkoopomschrijving uit 1729 is de oppervlakte van het landgoed in de tussengelegen periode afgenomen van circa 57 morgen tot 40 morgen. Uit de periode 1788-1919 zijn diverse notariële akten en verkoopadvertenties in kranten bewaard gebleven die belangrijke informatie bevatten over Den Boel. Zo wordt Den Boel op 6 juni 1788 voor 6600 gulden verkocht aan Jan Venhorstingh en zijn vrouw Sophia Charlotta Picht. In de verkoopakte is sprake van *“een Heerenhuys, koets en Tuinmans huys,*

Duivevlugt, Hov, met een Boomgaard daar binnen, vijver, Slingerbosch een parceil weiland groot vier morgen agter het Slingerbosch, den Allee voor het Huys cum annexe bepotinge". Ten opzichte van 1783 valt de enorme oppervlaktereductie op: van circa 40 morgen in 1783 naar slechts 6 morgen in 1788! Dit doet vermoeden dat het landgoed tussen 1783 en 1788 is opgesplitst, vermoedelijk in het deel met het herenhuis (waarvan de opvolger bekend zal staan als De Kleine Boel) en een schuur/boerderij met omvangrijke bouwgronden, iets ten zuiden hiervan (De Groote Boel).

Den Boel kent in de 18e en 19e eeuw een aantal rijke en veelal hooggeplaatste eigenaren. Eén daarvan is Paulus Baron Straalman die zich, samen met zijn vrouw Jacoba Pieterella Smits, tussen 1802 en 1820 de trotse eigenaar mag noemen van het "*Buitengoed van outs den Boel genaamt*".

Straalman is afkomstig uit een aanzienlijk Amsterdams geslacht. Op 7 december 1815 wordt hij bij koninklijk besluit zelfs tot burgemeester van Nijmegen benoemd. Uit deze tijd is nog een schilderij met het portret van Straalman bewaard gebleven.

Portret van Paulus Baron Straalman (1753-†1828) uit de tijd dat hij eigenaar van Den Boel was (1802-1820). Foto: Museum Het Valkhof.

In de periode dat Baron Straalman eigenaar is van Den Boel stijgt de waarde van het landgoed. Op 2 oktober 1820 wordt het voor het aanzienlijke bedrag van 13.000 gulden verkocht.

Zes jaar later is de waarde echter opmerkelijk sterk gedaald. In 1868 is de waarde opnieuw afgenomen. De gebouwen verkeren dan in slechte staat. Tijdens de verkoop wordt zelfs rekening gehouden met de sloop van de gebouwen. Het restant van het herenhuis wordt inderdaad korte tijd na de verkoop afgebroken. Op vrijwel dezelfde plek wordt in 1869 een boerderij gebouwd, die vanaf deze tijd als De Kleine Boel bekend zal staan. Deze eenvoudige boerderij van 22 x 11,5 m blijft tot aan de sloop ervan in 2000 vrijwel ongewijzigd.

Was het landgoed Den Boel in de 18^e eeuw nog een luxe buitenverblijf, waarvan een fraai aangelegde voortuin, een voorname duiventil, een slingerbos en een visvijver "*ter vermaak*" op een hoge welstand van de bewoners duidt, vanaf het midden van de 19^e eeuw ligt de nadruk duidelijk op het boerenbedrijf.

Zoals hierboven al is aangegeven, moet landgoed Den Boel ergens tussen 1783 en 1788 zijn opgedeeld in een luxe buitenverblijf – dat later ook Den Boel wordt genoemd – en een tot boerderij omgebouwde grote schuur met bijbehorende tuin, boomgaard/bos, akkers en weilanden.

*Boerderij De Kleine Boel vóór de sloop in 2000.
Foto: Collectie Historische Kring Bemmelen.*

Deze in 1871 ingrijpend verbouwde boerderij met bijbehorende percelen wordt in dit artikel aangeduid als De Groote Boel, de naam waarmee hij later ook op topografische kaarten voorkomt. Uit de kadasterkaart van 1832 blijkt dat het om een omvangrijke boerenhofstede moet gaan, die dan ruim 46 hectare omvat.

*Boerderij De Groote Boel voor de sloop in 2004.
Foto: Henry Hommes (BAMN).*

Na de onbedoelde sloop van De Groote Boel in 2004 herinneren anno 2013 alleen de overgroeide fundamenten, samen met de vier bomen die eertijds voor de gevel stonden, nog aan het verleden van deze boerderij.

Archeologische bevindingen

De hiervoor besproken historische gegevens over het voormalige landgoed Den Boel gaan terug tot in de 17^e eeuw. Uit archeologisch onderzoek blijkt echter dat de oorsprong van dit luxe buitenverblijf al in de late middeleeuwen moet worden gezocht. Gedurende het onderzoek is een grote hoeveelheid vondsten geborgen, met name bij de archeologische begeleiding van de munitieaanwinning. In totaal zijn er 14.116 vondsten gedaan, met een gewicht van ruim 469 kg.

Late middeleeuwen

De oudste sporen en structuren die wijzen op bewoning ter plaatse dateren uit de 14^e en 15^e eeuw. Daaronder zijn enkele hooibergen en waterputten, op de plek waar kaarten in de 19^e eeuw een tuinmans- of bouwmanshuis situeren. De standplaats van de eerste middeleeuwse boerderij mag gedacht worden op de plek waar ook de latere woningen stonden. Ze lijken te zijn gebouwd op een relatief laag punt in het landschap, een depressie die het laatste restant was van een restgeul uit de bronstijd. De achtereenvolgende bekende behuizingen kwamen in de loop der tijd wel op een hoger erf te staan. Behalve kunstmatige ophoging heeft ook de afzetting van Waalklei daaraan bijgedragen. De Betuwse dijken, die niet lang vóór de stichting van Den Boel voltooid waren, hielden niet alle jaren stand.

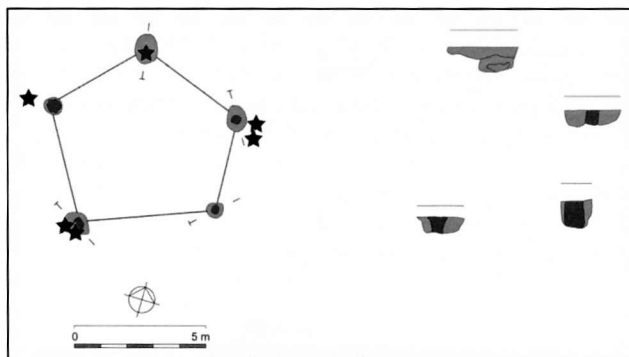
*Verzameling van
laatmiddeleeuwse potten
die waarschijnlijk als
muizenval zijn
ingegraven. Foto: Rob
Mols (BAMN).*

Alhoewel resten van de laatmiddeleeuwse boerderij zelf lijken te ontbreken, wijzen de overige sporen en vondsten op agrarische bewoning. Zo duidt het laatmiddeleeuwse aardewerk, dat voor een groot deel bestaat uit grijsbakkende kannen, voorraadpotten en kommen, niet bepaald op een hoge sociale status en/of economische welvaart van de bewoners van Den Boel. Het regionaal bekende duurdere aardewerk uit deze periode, zoals het Spaanse goudluster majolica, ontbreekt in ieder geval. Verder is het opmerkelijk dat onder het drinkgerei glaswerk volledig afwezig is, terwijl dit bij

de gegoede burgerij in Nijmegen in deze periode algemeen voorkwam. Mogelijk laat deze ogenschijnlijke tegenstelling zich verklaren doordat in de late middeleeuwen de heer van het landgoed zelf niet woonachtig was op Den Boel. Waarschijnlijk woonde op de hofstede een boer met zijn gezin die het landgoed in pacht had verkregen.

Tot de opmerkelijkste vondsten uit de vroege bewoningsperiode behoren ingegraven potten. Van deze voornamelijk grijsbakkende potten wordt aangenomen dat ze secundair dienst hebben gedaan als muizenval. Al in een 16^e-eeuwse tekst staat beschreven dat ingegraven potten bij (roeden)bergen een effectief bestrijdingsmiddel tegen muizen zouden vormen: *"rontomme de bergen delfdij eerde potten doende daerinne halff vol waeters, de mujsen diet in de bergen niet houden en mogen zij moeten drincken, zoo lopense in de potten soodat ghij se met vier oft vijffhondert op eenen nacht versmoort daerinne vindt liggende."*

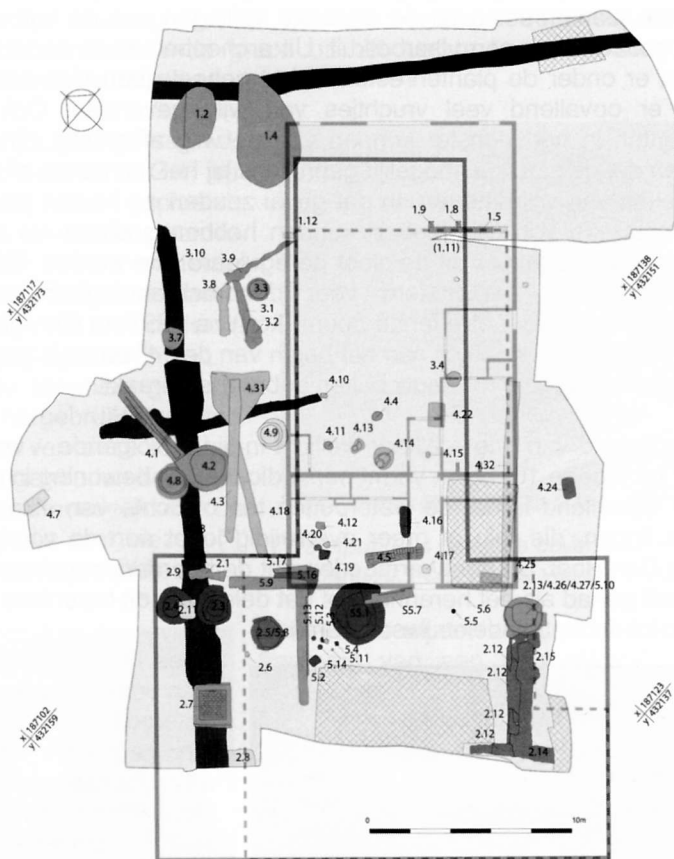

Grondsporen van vijfpalige roedenberg in het vlak (links) en in coupe (rechts). Met een ster is de positie van ingegraven potten weergegeven. Standaardhoogte voor de coupes: 8,70 m +NAP. Tekening: Arjan den Braven (BAMN).

Het gebruik van dergelijke muizenpotten is archeologisch bekend van onder meer De Stenen Kamer te Kerk-Avezaath en de Utrechtse wijk Leidsche Rijn, waar ingegraven potten een terugkerend fenomeen vormen bij boerderij-erven uit de volle en late middeleeuwen. Ze komen daar gegroepeerd voor aan de rand van het erf, meestal rondom roedenbergen of in kringgreppels rond hooimijten.

Ook de muizenpotten van Den Boel zijn in de buurt van roedenbergen gevonden. Daardoor is duidelijk dat dit deel van het erf in de late middeleeuwen werd gebruikt voor de opslag van hooi of van gewassen zoals graan. Bij de onderscheiden vijf- en zespalige roedenbergen ontbreekt een centrale staander. Dit lijkt typerend voor roedenbergen uit de 14^e en 15^e eeuw. Het laatmiddeleeuwse erf lijkt te worden begrensd door een ca. 1,7 m brede sloot. Tijdens de archeologische begeleiding kon deze sloot over langere afstand worden gevolgd. Hij loopt rondom een NW-ZO georiënteerd

rechthoekig terrein van ca. 40 m breed en meer dan 51 m lang. De zuidoostelijke begrenzing van dit erf kon tijdens het onderzoek niet worden vastgesteld. Het erf ligt min of meer parallel aan de Grift, gegraven in het begin van de 17e eeuw, die hier waarschijnlijk het tracé volgt van de oude, in oorsprong mogelijk Romeinse weg van Nijmegen naar Arnhem.

LEGENDA

14e - eerste helft 15e eeuw	tweede helft 19e eeuw - eerste helft 20e eeuw	plattegrond van herenhuis Den Boel in 1810
tweede helft 15e - eerste helft 16e eeuw	onbekend	plattegrond van herenhuis Den Boel in 1832
tweede helft 16e eeuw - 17e eeuw	recent verstoord	plattegrond van boerderij De Kleine Boel in 1869)
18e eeuw - eerste helft 19e eeuw		naar opname uit 1965

Overzicht van de sporen ter plekke van de recente boerderij De Kleine Boel.
Tekening: Arjan den Braven / Jean-François Gentenaar (BAMN).

Ongeveer halverwege het laatmiddeleeuwse erf bevindt zich een NO-ZW georiënteerde sloot en een hierin uitgegraven slootkuil (spoor 2.2). Het erf wordt hierdoor opgedeeld in een noordwestelijk deel van ca. 40 bij 24 m en een zuidoostelijk deel van ca. 40 bij meer dan 27 m. De functie van de slootkuil is onduidelijk. De kuil is ruim een halve meter dieper uitgegraven dan de sloot; ze lijken gelijktijdig te hebben gefunctioneerd. Mede op basis van de vele plantenresten uit de onderste vullingen van de kuil werd aanvankelijk gedacht aan een vlasrootkuil. Uit archeobotanisch onderzoek blijkt echter dat er onder de plantenresten in het geheel geen vlas aanwezig is. Wel zijn er opvallend veel vruchtjes van wilg gevonden. Ook de vele takfragmenten in het monster kunnen van de wilg afkomstig zijn. Dit doet vermoeden dat de slootkuil mogelijk gebruikt is bij het natmaken of met water laten inweken van wilgentenen. In dat geval zouden de houten planken aan de noordoostzijde van de slootkuil kunnen hebben gediend als een schot waarmee de watertoevoer uit de sloot gereguleerd kon worden. Eén van de houten planken is bemonsterd voor dendrochronologisch onderzoek. Waarschijnlijk is de desbetreffende boom (kort) na 1297 na Chr. gekapt. Het is aannemelijk dat de slootkuil aan het begin van de 14e eeuw is gegraven en vóór het midden van de 15e eeuw buiten gebruik is geraakt.

De aanwezigheid van drie – elkaar wellicht in tijd opvolgende – waterputten uit de 15^e tot vroege 16^e eeuw vormt een indicatie van bewoning in de directe nabijheid. Opvallend is dat de waterputten ten opzichte van elkaar op een rechte lijn liggen, die min of meer evenwijdig loopt aan de voorgevel van herenhuis Den Boel. Dit doet vermoeden dat de boerderij ongeveer dezelfde ligging heeft gehad als het herenhuis, of dat delen van dit herenhuis zelfs nog teruggaan tot de laatmiddeleeuwse boerderij.

Coupe over waterput S5.1. Foto: BAMN.

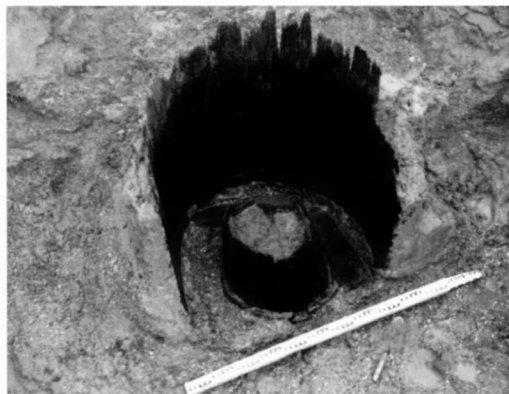
Twee houten tonputten vormen vermoedelijk de oudste waterputten op het erf. Ze zijn gegraven tot in een waterdoorlatende grindlaag. Mogelijk is waterput S5.1 in de 15^e eeuw als eerste aangelegd. Voor de bekisting is een houten wijnton hergebruikt.

De ton is opgebouwd uit 18 duigen die door hoepels bijeen worden gehouden. De bodem bestaat uit zes planken waarin tien gaten zijn geboord om water door te kunnen laten.

Waarschijnlijk is de waterput uiteindelijk dichtgegooid met huishoudelijk afval. Uit de (boven)vulling komen in ieder geval zeer veel vondsten, waaronder maar liefst 596 aardewerkscherven en ruim 3 kg dierlijk bot. Onder het grijsbakkende aardewerk uit deze waterput bevinden zich opvallend veel kommen. Hoewel grijsbakkende kommen nog tot in de 16^e eeuw zijn gemaakt, dateert het aardewerk uit deze put vermoedelijk uit de 15^e eeuw. Deze vroege datering lijkt te worden bevestigd door een spaarzaam geglazuurde roodbakkende grape uit het laatste kwart van de 14^e of de eerste helft van de 15^e eeuw.

Voor de bekisting van de andere tonput (spoor 2.4) zijn twee boven elkaar geplaatste eikenhouten tonnen gebruikt, waarvan de bodem en deksel zijn verwijderd. Van de bovenste ton is enkel het onderste deel bewaard gebleven.

Gezien de formaten gaat het om een hergebruikte wijnton. De duigen van deze ton werden bijeengehouden door hoepels van vermoedelijk els, die vastgezet zijn met biezen (?) die de hoepels omwikkelden.

Waterput S2.4 nadat de bovenste ton is uitgeprepareerd. Foto: Rocco van der Heide (BAMN).

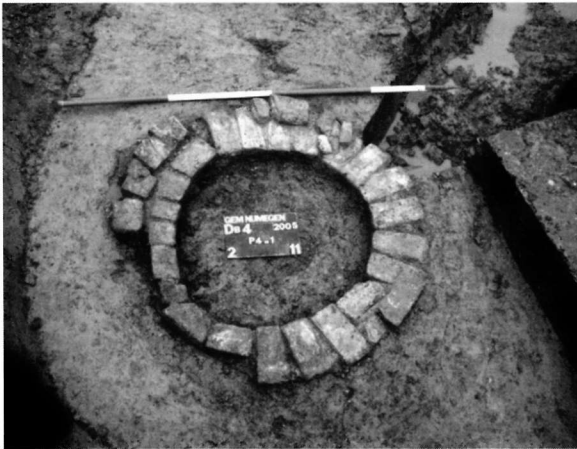
Onder in de wijnton zijn onder meer een groot fragment van een grijsbakkende pot, een ijzeren spijker en fragmenten van eierschalen aangetroffen. Na het in onbruik raken van de waterput is deze dus opgevuld met afval.

De kleine onderste ton is vermoedelijk een hergebruikte bierton. In de vulling van deze ton is een vrijwel complete roodbakkende kan gevonden, daterend uit de tweede helft van de 15^e eeuw. Het is aannemelijk dat deze is gebruikt bij het putten van water, aangezien een emmer niet gemakkelijk door de opening van de onderste ton past.

Waterput S2.4: detail van onderste ton met daarin roodbakkende kan. Foto: Willem Doodeheefver (BAMN).

De volledige inhoud van de kan is gezeefd, waarbij de skeletresten van minimaal drie muizen en vijf padden zijn aangetroffen. De kadavers zijn waarschijnlijk pas na het buiten gebruik raken van de waterput in de kan terechtgekomen.

Direct naast tonput S2.4 bevond zich een ronde waterput met een bakstenen putwand die de opvolger van de tonput kan zijn. Deze waterput (spoor 2.3) is gefundeerd op een ronde houten standing die bestaat uit twee lagen van eikenhouten (?) planken. De planken zijn 1 tot 3 cm dik en zijn met ijzeren spijkers met elkaar verbonden. Het gaat om hergebruikt hout. Op basis van

de weinige vondsten kan voorzichtig geconcludeerd worden dat de waterput in de tweede helft van de 15^e eeuw is aangelegd en tot in de 16^e eeuw gefunctioneerd heeft.

Waterput S.2.3: a) de bakstenen putwand gezien naar het zuiden en b) de daaronder gelegen houten standing gezien naar het noorden (rechts). Foto: BAMN.

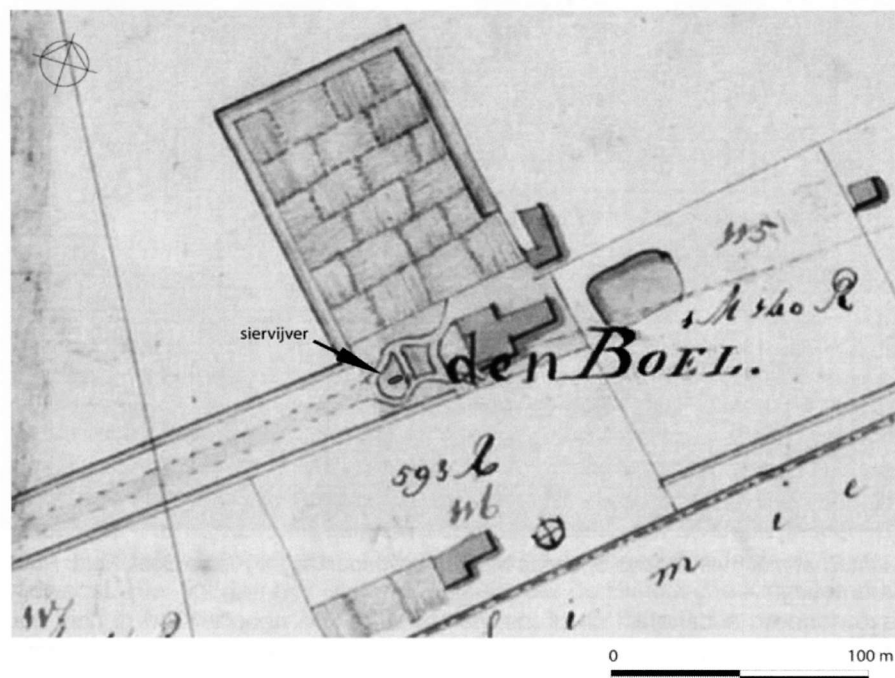
Nieuwe tijd

Bij de archeologische begeleiding van de munitieaanering zijn betrekkelijk veel sporen en structuren uit de nieuwe tijd gevonden waarvan de documentatie noodgedwongen beperkt is gebleven. Bij de daaropvolgende opgraving kon een aantal sporen en structuren uitgebreider worden onderzocht. In totaal zijn bij het onderzoek acht waterputten en één beerput uit de nieuwe tijd vastgelegd. De meeste van deze sporen zijn vanwege hun (sub)recente datering nauwelijks onderzocht. Een beerput bij De Groote Boel was zelfs nog in gebruik tot de sloop van de boerderij in 2004!

Het oudste muurwerk dat tijdens het archeologische onderzoek is aangetroffen, behoort mogelijk tot de hofstede waarvan de oudste historische vermeldingen uit de 17^e eeuw dateren. De muurresten van het herenhuis die tijdens het archeologische onderzoek zijn teruggevonden, bestaan vooral uit dieper gelegen delen, zoals keldermuren en muurfunderingen. Blijkbaar is men bij de gefaseerde sloop tussen 1842 en 1868 vrij systematisch te werk gegaan, waarschijnlijk om zoveel mogelijk bouw materiaal nog te kunnen verkopen. Zo wordt in 1842 onder meer een aanzienlijke partij van circa 300.000 bakstenen te koop aangeboden, wellicht afkomstig van het voorhuis.

De in 18^e- en 19^e-eeuwse bronnen veelvuldig aangehaalde visvijver, die ook op de kadasterkaarten voorkomt, is het intensiefst onderzocht tijdens de archeologische begeleiding van de munitieaanleg. Het merendeel van de vondsten dateert uit (de tweede helft) van de 19^e eeuw. Daaronder zijn ook twee keramische netverzwaringen. Net buiten de visvijver zijn opvallend veel wijnflessen gevonden. Waarschijnlijk zijn deze flessen – ongetwijfeld nadat de inhoud ervan was opgedronken – in de visvijver gegooid en later met het uitbaggeren ervan op de kant terechtgekomen.

Bij het archeologisch onderzoek is bovendien een ongeveer gelijktijdig aangelegde kleinere vijver ontdekt die niet op de kaarten voorkomt. Hij valt bij projectie op de verpondingskaart van 1810 precies binnen het stelsel van kronkelige paden dat kenmerkend is voor de vroege landschapsstijl in de tuinarchitectuur, omstreeks de tweede helft van de 18^e eeuw. De vulling van deze siervijver omvat relatief veel botmateriaal en oesterschelpen. Het dateerbare vondstmateriaal bestaat uit aardewerk, glas, een pijpensteel, ijzeren spijkers en een leren schoenzool. Deze vondsten lijken enkel uit de tweede helft van de 18^e eeuw en het eerste kwart van de 19^e eeuw te dateren. Waarschijnlijk is de vijver ergens in deze periode opgevuld geraakt.

Uitsnede van verpondingskaart uit 1810 met daarop geprojecteerd de tijdens het archeologisch onderzoek aangetroffen siervijver. Gelders Archief / BAMN.

Tijdens het archeologisch onderzoek zijn van boerderij De Groote Boel alleen 19^e-eeuwse en latere bouwfasen aangetroffen. De Groote Boel bestond in 1832 uit een boerderij en een direct noordwestelijk hiervan gelegen schuur. Uit het archeologisch onderzoek blijkt dat bij zowel de boerderij als de schuur opvallend grote bakstenen zijn gebruikt, die een laatmiddeleeuwse indruk maken. Het gaat echter om hergebruikte bakstenen, die mogelijk afkomstig zijn van het naastgelegen herenhuis, dat tussen 1842 en 1868 gefaseerd gesloopt is. Voor de tussen 1810 en 1832 gebouwde schuur zijn bij de oudste bouwphase juist kleine bakstenen gebruikt. In 1871 wordt aan de zuidwestzijde van de boerderij een gedeelte aangebouwd. Hiervan is tijdens het archeologische onderzoek de kelder gedocumenteerd.

Welvaart op Den Boel

Eén van de meest tot de verbeelding sprekende vondsten op Den Boel is een kleine muntschat van gouden en zilveren munten.

Muntschat met overwegend Spaanse munten gevonden bij De Kleine Boel. Foto: Rob Mols (BAMN).

De sluitdatum van de muntschat, rond 1610, valt al dan niet toevallig samen met de voltooiing van de Grift, het kanaal dat tot 1742 een belangrijke verbinding vormde tussen Nijmegen en Arnhem. Via een lange met bomen beplante oprijlaan kwam Den Boel uit op dit kanaal. Het is echter ook goed

mogelijk dat de muntschat aan de bodem is toevertrouwd vanwege oorlogsdreiging gedurende de Tachtigjarige Oorlog. De betrekkelijk geringe hoeveelheid vondsten uit de 17^e eeuw laat zich wellicht ook verklaren doordat de boerderij in deze periode door oorlogsgeweld in verval was geraakt. Enkele 17^e-eeuwse vondsten, waaronder een Spaans ruiterspoor, tekenpassers en een smeltkroes met loodresten (afkomstig van het gieten van musketkogels?), wijzen mogelijk op de aanwezigheid van soldaten.

Kandelaar van Europees porselein uit het einde van de 18^e eeuw. Foto: Rob Mols (BAMN).

Er zijn veel historische en cartografische bronnen die wijzen op het voorname karakter van de luxe buitenplaats die aan het begin van de 18^e eeuw uit de hofstede ontstaat. Het herenhuis, de siertuin en de vis- en siervijver, naast de in historische bronnen vermelde duiventil, vormen hierin belangrijke elementen. Onder de vondsten uit de 18^e en vroege 19^e eeuw bevindt zich veel materiaal dat dit beeld bevestigt. Hiertoe behoren de vele Goudse tabakspijpen van betere kwaliteit, de exclusieve voedselresten bestaande uit oesters, alsook enkele bijzondere voorwerpen, waaronder een sierdegen en een zilveren manchetknoop met briljant geslepen steen. Op zichzelf al indicatief is bovendien een met goudluster versierde kandelaar in de vorm van een zuil.

Waarschijnlijk is dit stuk Europees porselein onderdeel geweest van een inktstel dat zal hebben bestaan uit één of meer kandelaars, een inktpot, een zandpot en een penhouder. In de 18e eeuw was een dergelijke *nécessaire à écrire* van porselein vermoedelijk alleen voor de rijken weggelegd.

Tot slot

Alhoewel het archeologische onderzoek naar de ontwikkeling van Den Boel in hoofdzaak beperkt is gebleven tot een inventarisatie van de gegevens, vormt het opgravingsrapport de eerste publicatie van enige omvang betreffende de landelijke bewoning in de regio Nijmegen. Het verdient aanbeveling om het vondstmateriaal – en dan met name de vele metaalvondsten – in de toekomst uitgebreider te onderzoeken en door middel van een publicatie te ontsluiten. Ook aanvullend historisch onderzoek is zeer gewenst. Hier ligt dan ook een mooie taak voor de Historische King Bemmelen, die zich in het verleden ook al heeft verdiept in de historische bronnen over Den Boel. Ongetwijfeld bevinden zich in de archieven nog veel onbekende verkoopakten, inboedel beschrijvingen en dergelijke die nieuwe gegevens kunnen verstrekken over het landgoed en zijn bewoners. Het laatste woord over Den Boel is dan hopelijk ook nog niet gezegd!